

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
імені Т.Г. ШЕВЧЕНКА**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ТА СОЦІОГУМАНІТАРНИХ
ДИСЦИПЛІН імені О.М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач випускової кафедри

Ячменіхін К.М.

Протокол № 1 від «29» серпня 2025 р.

**ПРОГРАМА
АТЕСТАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ**

На здобуття освітнього рівня «бакалавр»,
галузі знань 03 Гуманітарні науки
спеціальності 032 Історія та археологія
Освітньо-професійна програма:
Історія та археологія

Термін навчання: 3 роки 10 місяців
на основі повної загальної середньої освіти

Пояснювальна записка

Підсумкова атестація здобувачів вищої освіти є формою перевірки й оцінки теоретичної та практичної підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» зі спеціальності 032 Історія та археологія. Атестація проводиться у формі комплексного екзамену. Для її проведення створюється Екзаменаційна комісія у складі голови та членів комісії.

Мета екзамену полягає у виявленні рівня сформованості загальних та фахових компетентностей, а також досягнення програмних результатів навчання з освітніх компонентів, включених до освітньої програми.

До складання атестаційного іспиту допускаються здобувачі вищої освіти, які повністю виконали навчальний план, тобто склали усі контрольні заходи з дисциплін внесених до індивідуального навчального плану студента та пройшли усі види практичної підготовки.

На атестаційний екзамен виносяться питання з обов'язкових компонентів ОП 032 Історія та археологія для виявлення рівня теоретичної та методичної компетенції майбутніх фахівців, здатних розв'язувати складні спеціалізовані задачі і практичні проблеми у сфері історії та археології. Завдання на іспит підібрані та сформульовані на основі загальних та фахових компетентностей, що сформувалися в процесі навчання.

Складання здобувачем атестаційного іспиту з історії та археології передбачає оцінювання досягнення результатів навчання, визначених Стандартом вищої освіти (Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Галузь знань: 03 Гуманітарні науки, спеціальності 032 «Історія та археологія». МОН. Київ, 2020) та освітньою програмою.

СТАРОДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Стародавня історія України.

Першопочатки людського життя на території сучасної України. Палеоліт. Мезоліт. Неоліт. Родоплемінний лад та його особливості. Виникнення скотарства і землеробства. Епоха енеоліту та її основні ознаки. Трипільська культура. Господарство і побут трипільців. Скотарі Степу. Ранній залізний вік. Кіммерійці. Скіфи. Розквіт скіфської держави. Сармати. Грецька колонізація Північного Причорномор'я. Державне, господарське та духовне життя в містах-колоніях Північного Причорномор'я. Боспорське царство. Давні слов'яни. Прабатьківщина слов'ян. Речові пам'ятки давніх слов'ян. Писемні джерела. Суспільне та господарське життя давніх слов'ян. Слов'яни під час Великого переселення народів. Зародження сучасних східнослов'янських народів.

Виникнення та розквіт Київської Русі.

Головні джерела вивчення історії Київської Русі. Історіографія проблеми. Виникнення держави у східних слов'ян. «Норманська теорія» походження Давньоруської держави. Питання про походження Київської Русі в сучасній історіографії. Етимологія етноніму і етнотопоніму «Русь». Князь Аскольд, його походи на Візантію. Правління Олега. Князь Ігор. Внутрішня політика великокнязівської влади. Полюддя Правління княгині Ольги та князя Святослава. Київська держава за часів князя Володимира Великого. Завершення об'єднання східнослов'янських племен. Впровадження християнства як державної релігії, його історичне значення. Ярослав Мудрий та його доба. Триумфірат Ярославичів. Із'їзд князів Київської Русі в Любечі 1097 р. та його наслідки. Князювання Володимира Мономаха.

Київська Русь за часів роздробленості та боротьба з монгольською навалю.

Питання про розпад Київської Русі в сучасній історіографії. Причини роздробленості Київської Русі та її сутність. Династичний переворот 1139 р. і Всеволод Ольгович. Феодальна війна 1146–1169 рр. Політичний і економічний розвиток Київського, Чернігово-Сіверського, Переяславського князівств середини XII–першої половини XIII ст. Боротьба за київський стіл. Галицька й Волинська землі: утворення і зростання князівств. Піднесення Галицького князівства за Ярослава Осмомисла. Утворення Галицько-Волинської держави. Утвердження Данила Романовича в Галичі. Внутрішня та зовнішня політика Данила Романовича. Наступники Данила Галицького. Останні галицько-волинські князі. Монгольська навала. Перший похід монголів на Русь. Вторгнення хана Батия на землі південно-західної Русі. Михайло Чернігівський та його загибель у Золотій Орді. Золотоординське ярмо. Зростання роздробленості і входження південно-руських земель до складу Великого князівства Литовського.

Політичний устрій, соціально-економічний та культурний розвиток Київської Русі та Галицько-Волинської держави IX–XIV ст.

Політичний, соціальний устрій та господарське життя Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Освіта. Наукові знання. Школа в Київській Русі. Література («Остромирове Євангеліє», «Ізборники» Святослава, «Києво-Печерський патерик», «Слово про закон і благодать» Іларіона, «Повчання» Володимира Мономаха, «Слово о полку Ігоревім» тощо). Народний епос. Літописання. «Повість временних літ», Київський літопис, Галицько-Волинський

літопис. Архітектура. Живопис, фрески, мозаїки. Художні ремесла. Музика і співи. Роль християнства у розвитку культури Київської Русі. Всесвітнє значення культури Київської Русі. Історичне значення Київської Русі та Галицько-Волинської держави.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ

Включення українських земель до складу Великого Князівства Литовського та їх політичне становище у XIV–першій половині XVI ст.

Боротьба Польщі, Угорщини та Литви за Галицько-Волинську спадщину. Вхід українських земель до складу Великого князівства Литовського. Політичне становище українських земель після включення до ВКЛ. Кревська унія та зміни у становищі українських земель. Правління князя Вітовта. Городельська унія. Відновлення та остаточна ліквідація Київського та Волинського удільних князівств. Московсько-литовські війни кінця XV – початку XVI ст.

Люблінська та Берестейська унії: причини укладання, зміст та наслідки для українських земель.

Передумови та причини Люблінської унії. Люблінський сейм і унія 1569 р. Перехід до складу Польщі Київщини, Волині, Брацлавщини. Наслідки Люблінської унії для українських земель. Причини укладання та зміст Берестейської унії. Загострення національно-релігійного протистояння.

Етапи формування українського козацтва наприкінці XV–у першій половині XVII ст.

Причини виникнення українського козацтва. Перші згадки про українських козаків. Козакування населення прикордоння в першій половині XVI ст. Козацькі реформи Сигізмунда II Августа та Стефана Баторія. Запорозька Січ та її військово-адміністративний устрій. Походи козаків. Діяльність П. Сагайдачного. Зростання і зміцнення козацького стану на початку XVII ст. Козацько-селянські повстання 1625–1638 рр.

Культура другої половини XIII – першої половини XVII ст.

Архітектура та образотворче мистецтво Галицько-Волинської держави. Галицько-Волинський літопис. Культура литовської доби: освіта, архітектура, образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво. Література. Національно-культурне відродження в Україні другої половини XVI ст. Розвиток української мови. Пересопницьке Євангеліє. Література. Музика і театр. Мистецтво і архітектура. Освіта: Острозька академія, братські школи, Києво-Могилянська колегія. Виникнення книгодрукування. Культурні зв'язки.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ДОБИ ГЕТЬМАНЩИНИ

Причини, характер та рушійні сили Української національної революції XVII ст.

Становище українських земель у Речі Посполитій. Імперська політика польської правлячої еліти на українських землях. Козацтво як виразник політичних, національних інтересів українського народу. Шляхетська колонізація українських земель, поширення фільварково-панщинної системи господарювання, закріпачення українського селянства. Утиски Православної Церкви та української культури. Національно-визвольний, соціальний і релігійний характер Української

національної революції. Козацтво, селянство, міщанство, православне духовенство і шляхта в Українській національній революції XVII ст.

Українська національна революція XVII ст.: характеристика головних етапів.

I етап (лютий 1648–червень 1652 рр.): найвище піднесення боротьби, виборення козацькою Україною незалежності. II етап (червень 1652–серпень 1657 рр.): погіршення внутрішньо- і зовнішньополітичного становища козацької України, прийняття царської протекції та провал визвольного походу в західноукраїнські землі. III етап (серпень 1657–червень 1663 рр.): громадянська війна і розкол Української козацької держави. IV етап (липень 1663–червень 1668 рр.): боротьба національно-патріотичних сил за возз'єднання Української держави. V етап (червень 1668–вересень 1676 рр.): боротьба за відновлення державної незалежності, криза і поразка революції.

Українська козацька держава: основні етапи політичної історії.

Українська національна революція XVII ст. і становлення Української козацької держави. Україна на зламі XVII–XVIII ст.: боротьба за державну незалежність. Україна в першій половині XVIII ст.: боротьба за збереження української автономії. Українські землі у другій половині XVIII ст.: інкорпораційна політика російського уряду.

Культура України доби Гетьманщини.

Стильові особливості української культури. Бароко, рококо, класицизм. Початкова освіта. Чернігівський, Харківський та Переяславський колегіуми. Києво-Могилянська академія. Наукові знання. Українське письменство. Історичні твори. Книгодрукування. Музика. Театр. Розвиток українського мистецтва. Архітектура. Скульптура. Графіка. Живопис. Декоративно-ужиткове мистецтво.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ XIX СТ.

Західноукраїнські землі у XIX ст.

Політичне та соціально-економічне становище українських земель у складі Австро-Угорської імперії. Національно-визвольний рух на західноукраїнських землях під час революції 1848–1849 рр. Виникнення перших політичних партій. Становище промисловості та сільського господарства у другій половині XIX ст. Кооперативний рух. Діяльність політичних і національно-культурних організацій на західноукраїнських землях. Реформа виборчої системи. Боротьба за створення українського університету. Трудова еміграція.

Українське національне відродження кінця XVIII–початку XX ст.

Ідейні витоки, зміст та етапи українського національного відродження кінця XVIII – початку XX ст. Методологічні дискусії у висвітленні становлення модерної української нації. Загальна періодизація українського відродження (модерного націотворення). Центри українського національного руху під російською та австрійською владою в кінці XVIII – початку XX ст.

Реформ и 60–70-х рр. XIX ст. в Російській імперії та їх наслідки для України.

Історичні передумови скасування кріпацтва. Законодавчі акти аграрної реформи 1861 р. та особливості проведення її в Україні. Реформи адміністративно-політичного управління 1860–1870 рр. (судова, земська, міська, військова,

фінансова, освітня, цензурна), їх вплив на соціально-економічне та політичне становище України.

Основні тенденції розвитку української культури у другій половині XIX ст.

Умови розвитку культури української культури під владою Російської та Австро-Угорської імперій у другій половині XIX–на початку XX ст. Початкова, середня і вища освіта на Наддніпрянщині та західноукраїнських землях. Розвиток гуманітарних та природничих наук. Українська художня література, драматургія і театр. Музичне, монументальне і образотворче мистецтво України.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.

Україна в роки Першої світової війни (1914–1918)

Україна в геополітичних планах країн Антанти і Центральних держав. Війна та українські політичні партії і рухи. Головна українська рада. Союз Визволення України. Воєнні дії на території України в 1914–1917 рр. Українці в арміях воюючих держав. Українські січові стрільці. Політика Російської імперії та Австро-Угорщини на українських землях 1914–1917 рр. Повсякденне життя на фронті і у тилу. Економічні та соціально-політичні наслідки війни для України.

Національно-державне будівництво в Україні за доби Центральної Ради.

Лютнева революція в Петрограді. Утворення Української Центральної Ради. Всеукраїнський національний конгрес. Українізація армії. Вільне козацтво. I Універсал Центральної Ради. Проголошення автономії України. Утворення Генерального секретаріату. II Універсал УЦР. Збройний виступ самостійників. III Універсал УЦР. Внутрішня та зовнішня політика Центральної Ради після проголошення УНР. Перша війна більшовицької Росії з УНР. Бій під Крутами. IV Універсал УЦР: проголошення незалежності УНР. Більшовицько-російська окупація України. Мирний договір УНР із Центральними державами. Вигнання більшовиків із території УНР. Законотворча діяльність УЦР взимку–навесні 1918 р. Конституція УНР. Причини падіння та історичне значення Центральної Ради.

Основні етапи Української революції 1917–1921 рр.

Причини, рушійні сили та періодизація Української революції 1917–1921 рр. Утворення та діяльність Української Центральної Ради. Українська Держава П.П. Скоропадського: її внутрішня та зовнішня політика. Внутрішня та зовнішня політика Директорії УНР. Національно-визвольний рух на західноукраїнських землях. Утворення ЗУНР. Уроки та причини поразки Української революції. Утвердження радянської влади в Україні.

Соціально-економічний розвиток України у 20–30-х рр. XX ст.

Політичне та соціально-економічне становище в Україні після завершення революції. Відбудова народного господарства на засадах НЕПу. Україна і утворення Союзу РСР. Українізація: причини, хід та наслідки. Індустріалізація в Україні. Колективізація сільського господарства. Голодомор 1932–1933 рр. Політичні репресії в Україні, утвердження сталінського тоталітарного режиму.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX–ПОЧАТКУ XXI СТ.

Україна в роки Другої світової війни.

Приєднання основної частини західноукраїнських земель до СРСР та їх “радянська”. Початок радянсько-німецької війни. Окупація України військами

Німеччини та її союзників. Нацистський окупаційний режим. Рух Опору в Україні. Визволення України. Наслідки Другої світової війни для України. Українська культура доби Другої світової війни.

Україна в середині 1940-х–1991 р.: основні тенденції розвитку.

Суспільно-політичне та соціально-економічне становище українських земель після закінчення Другої світової війни. Україна в умовах «десталінізації» (1956–1964 рр.) та в роки загострення кризи радянської системи (1965–1985 рр.). Спротив радянській владі. Шістдесятники. Дисиденти. Україна і процес «перебудови» в СРСР. Чорнобильська катастрофа. Наростання національно-визвольного руху. Етапи економічних реформ та причини їх провалу. Розпад СРСР і проголошення незалежності України.

Розвиток України наприкінці 1991–у 2013 рр.

Референдум і президентські вибори 1 грудня 1991 р. Політичний та соціально-економічний розвиток України у 1991–2013 рр. Державотворчі процеси. Конституційний процес. Спроби реформування економіки. «Помаранчева революція» та її значення. Зовнішня політика у 1991–2013 рр. Особливості релігійного життя в умовах державної незалежності. Культура України на зламі ХХ–ХХІ ст.

«Революція гідності» 2013–2014 рр. Російсько-українська війна (з 2014 р.–по сьогодні).

«Євромайдан» та «Революція гідності». Президентські та парламентські вибори 2014 р. Анексія Криму та події на Сході України. Реакція українського суспільства та світової спільноти. Волонтерський рух. Початок повномасштабного вторгнення РФ на територію України 2022 р.

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Історичне джерелознавство – галузь знань про історичні джерела.

Джерелознавство – спеціальна галузь наукових знань про історичні джерела. Предмет, завдання і функції джерелознавства. Предмет і завдання джерелознавства історії України. Основні джерелознавчі категорії. Класифікація історичних джерел. Джерельна база дослідження, її рівні та структура.

Писемні джерела з середньовічної історії України.

Актові матеріали. Руська правда: її основні редакції та списки. Писемні джерела іноземного походження про слов'ян та Русь. Особливості Давньоруської літератури. Літописи, їх видові ознаки, соціальні функції. Літописання Київської Русі. «Повість минули літ»: джерельна база та протографи.

Писемні джерела з історії України литовсько-польської доби та доби Гетьманщини.

Основні тенденції в еволюції формуляру актів у XIV–першій половині XVII ст. Законодавчі акти гетьманського управління. Основні види актів Московської держави другої половини XVII–XVIII ст., що стосуються України. Описово-статистичні джерела, реєстри, компути, ревізії другої половини XVII–XVIII ст. Пам'ятки правничої думки як історичні джерела. Західноруські (білорусько-литовські) літописи. Українські літописи XV–першій половині XVII ст. Історичні праці та мемуарна література. Праці літописного характеру другої половини XVII–XVIII ст. Козацьке літописання.

Літописні компіляції другої половини XVIII ст. Джерелознавчі особливості творів іноземців про Гетьманщину. Щоденники представників козацької старшини.

УКРАЇНЬСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ

Розвиток історичних знань та історичної думки на українських землях у другій половині XVII–XVIII ст.

Пізнє українське літописання. Козацькі та регіональні літописи. Народження українського історичного нарративу. Київський «Синопис». Компілятивні праці Ф. Сафоновича, П. Симоновського, О. Ригельмана. Антикварний напрям в українській історіографії. Доробок Л. Барановича та І. Галятовського. «Черниговского наместничества топографическое описание» О. Шафонського. Нездійснений проєкт історико-топографічного опису Ф. Туманського.

Розвиток історичної науки в Україні у другій половині XIX–на початку XX ст.

Народницький та консервативний/державницький напрями історичної науки в Україні. Внесок М. Костомарова, В. Антоновича та О. Лазаревського в розвиток української історичної науки. Доробок В. Липинського, Д. Дорошенка та С. Томашівського. Розвиток інфраструктури та розбудова джерельної бази історичної науки в Україні.

Історична наука в незалежній Україні

«Навздогінна» модернізація інфраструктури історичної науки. Поява нових осередків історичної науки в системі Національної Академії наук України. Методологічні пошуки та дискусії. «Націоналізація» історичної науки. Оволодіння новітніми методологіями та методиками історичного дослідження. Міжнародне наукове співробітництво.

АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ ТА МЕТОДИКА ПОЛЬОВИХ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Палеолітичні пам'ятки на теренах України.

Загальна характеристика та періодизація палеоліту. Ранній палеоліт України. Середній палеоліт. Пізній палеоліт. Особливості обробки кременю в палеоліті. Природне середовище прильодовиков'я. Спосіб життя прильодовикових мисливців. Пам'ятки. Житла. Побут палеолітичної людини. Мистецтво та світогляд палеолітичної епохи на території України. Палеолітичні пам'ятки на теренах Чернігівщини.

Мезоліт України.

Формування сучасних природно-кліматичних умов. Рослинний і тваринний світ. Мезоліт – доба лісових мисливців з луком та стрілами. Загальна характеристика та періодизація мезоліту України. Особливості обробки кременю в мезоліті. Балтійсько-поліська та надчорноморська зони мезоліту України. Основні мезолітичні пам'ятки України. Мезолітичні могильники Надпоріжжя. Мистецтво мезоліту.

Місто Київської Русі за даними археології. Проблема виникнення міст в історіографії. Структура, функції, специфіка міст. Загальна характеристика міст Південної Русі (Києва, Чернігова, Переяслава та ін.). Їхня градація за розмірами.

Планувальна структура. Дитинець і посад. Садибна забудова. Заняття містян. Ремесло: металургія та металообробка, керамічне та скловарне виробництво, деревообробка, обробка кістки та каміння, ювелірна справа. Міжнародна та внутрішня торгівля.

Види археологічних розвідок.

Мета та завдання археологічної розвідки. Специфіка розвідок для пошуку пам'яток різних епох. Топографічна характеристика пам'ятки. Адміністративна адреса пам'ятки. Складання окомірних та інструментальних планів пам'яток під час розвідки. Польова документація під час розвідкових робіт.

Дослідження давніх поселень та поховань. Загальні вимоги до розкопок поселень. Вивчення стратиграфії. Розкопки за шарами. Виявлення знахідок. Планіграфія розкопу. Польова документація. Розкопки могильників. Форми поховальних ям. Прийоми розкриття поховальних ям. Розчистка кістяка. Трупопалення. Розкопки курганів. Вивчення конструкції насипу. Впускні поховання. Кенотафи.

АРХЕОЛОГІЯ КАМ'ЯНОГО ВІКУ, ДОБИ БРОНЗИ ТА ЗАЛІЗА

Культура Кукутені-Трипілля.

Енеоліт. Загальна характеристика епохи. Періодизація культури Кукутені-Трипілля. Ранній етап трипільської культури. Проблема походження трипільської культури. Генетичний зв'язок з культурами Балкан, Центральної Європи. Перші поселення на території України. Пам'ятки середнього етапу трипільської культури. Виникнення поселень-гігантів. Пам'ятки заключних етапів розвитку трипільської спільності. Поширення культури на території Середнього Подніпров'я. Поховання. Господарство, керамічне виробництво, кременеобробка та металургія трипільської культури. Поселення, житла, архітектура. Антропоморфна та зооморфна пластика.

Археологічні культури бронзового віку в Україні.

Металургія доби бронзи. Металургійні провінції. Періодизація епохи бронзи. Культури бронзового віку на території України. Культури степової (ямна, катакомбна та зрубна) та Поліської (кулястих амфор, культури шнурової кераміки, східнотщинецька культура) частин України. Культури фінальної доби епохи бронзи. Світоглядні уявлення населення доби бронзи за археологічними даними (мистецтво, культові споруди, поховальні пам'ятки).

Матеріальна та духовна культура скіфів за даними археології.

Знаряддя праці, предмети кінського спорядження, транспортні засоби, одяг, прикраси та предмети побуту. Озброєння та військова справа скіфів. Дистанційна зброя. Зброя ближнього бою. Захисний обладунок. Стратегія та тактика скіфського війська. Господарство та побут кочових скіфів. Ідеологічні уявлення скіфів. Скіфський звіриний стиль. Поховальні споруди та поховальні звичаї. "Царські" кургани: (Чортомлик, Солоха, Гайманова могила, Товста могила та ін.). Критерії визначення, поховальні конструкції та інвентар.

Антична культура міст Північного Причорномор'я.

Причини та характер грецької колонізації Північного Причорномор'я. Періодизація процесу колонізації. Міста-поліси та хора. Містобудування. Районування міст (акрополь, агора, теменос тощо). Будівельні матеріали. Будівельна техніка. Оборонні, житлові, господарські та культові споруди. Храми та жертівники. Некрополі. Ремесла. Чорна металургія, обробка кольорових металів,

косторізне та деревообробне ремесла, склоробство. Виробництво кераміки. Керамічний комплекс. Торгівля та грошовий обіг. Монетний двір Херсонесу. Сільське господарство. Сільськогосподарська округа міст. Клери Херсонесу. Промисли. Озброєння. Побут та культура. Мистецтво населення міст-держав Північного Причорномор'я: живопис, скульптура, декоративно-вжиткове мистецтво.

ЕТНОГРАФІЯ

Теоретичні основи етнографії як науки. Історико – етнографічна характеристика України.

Предмет і завдання української етнографії. Методи проведення польових етнографічних експедицій. Історико-етнографічне районування території України. Етнічний склад населення й сучасні етнічні процеси в Україні. Концепції етногенезу українців. Зміни національного складу населення на сучасному етапі. Міжнаціональні конфлікти та їх запобігання. Інтеграція різних етнічних груп в українське культурне середовище. Мова як ознака етносу та її етносоціальні функції. Проблема походження і становлення української мови (білінгвізм, поняття «рідна мова», діалекти української мови, рівень володіння державною мовою українцями та іноетнічним населенням України).

Чисельність та розселення українців у інших країнах. Збереження і розвиток етнокультурної самобутності українців у діаспорі. Роль музеїв, бібліотек, галерей у збереження української спадщини.

Матеріальна культура українців. Традиційні поселення та житло.

Сутність матеріальної культури українців. Господарський комплекс українців. Роль землеробства та тваринництва в традиційному господарстві. Значення промислів (рибальство, полювання, бортництво, бджільництво, чумацтво) у господарському комплексі українців. Ремесла українців (гончарство, прядіння, ткацтво, шевство, обробка вовни, металургійне виробництво та обробка заліза, обробка дерева та каменю, ювелірне ремесло).

Найдавніші засоби пересування українців. Конструктивні особливості водного та сухопутного транспорту.

Основні типи сільських поселень. Головні споруди в українському селі (церква, громадські, виробничо-побутові споруди, культурно-освітні об'єкти). Типи забудови сільських поселень та дворів. Українська хата та її символіка (умеблювання, хатне начиння, головні елементи інтер'єру).

Традиційна кулінарія як важливий елемент матеріальної культури (знаряддя переробки продуктів харчування, харчові заборони, режим харчування, обрядове значення їжі, ритуальні страви). Регіональні особливості народного харчування.

Традиційна духовна культура українського народу.

Звичаєво-правова культура українців. Сільська територіальна община-група. Система народних правових звичаїв, громадське дозвілля та етикет. Колективна взаємодопомога (толока, супруга, оденки).

Функції української сім'ї. Парубочі та дівочі громади. Громадські соціальні інститути: кумівства, побратимства, сусідства, земляцтва. Системи спорідненості українців. Родинна обрядовість українців. Весільна обрядовість (етапи весілля, роль вінчання у шлюбному обряді, традиційні весільні страви). Родильні традиції

українців (перестороги вагітної, роль баби-повитухи, хрестини, ім'я наречення). Поминальна обрядовість.

Календарна обрядовість українців (народний календар зимових свят, зустріч весни, літній цикл народного календаря, осінні свята і обряди).

Основи народних знань та їх зв'язок із господарською діяльністю (народна астрономія, метеорологія, народна математика, ботаніка та зоологія). Система народних поглядів і знань у галузі медицини та ветеринарії.

Класифікація українських народних інструментів (шумові, ударні, духові та струнні музичні інструменти українців). Усна народно-поетична творчість українського народу.

Українське національне вбрання як елемент етнічного коду українців.
Історія формування українського народного одягу. Функції та локальні особливості народного вбрання. Український жіночий святковий одяг ХІХ–початку ХХ ст. Орнаментация традиційного костюма. Сакральна символіка української вишивки. Пояси, головні убори, взуття, прикраси – невід'ємні складові народного одягу. Жіночі та чоловічі зачіски і головні убори. Регіональна специфіка костюма. Вікова градація традиційного вбрання. Обрядова символіка костюма.

МУЗЕЄЗНАВСТВО

Музеєзнавство як наука. Сутність і значення музеїв.

Поняття та визначення музеїв. Історія терміну «музей». Суспільні функції та особливості музеїв, їхні головні завдання. Сутність, основні напрямки та форми музейної справи. Музеєзнавство як наука, його об'єкт, предмет, місце в системі наук, специфіка і завдання. Сучасна структура та основні тенденції розвитку музеєзнавства.

Класифікація музеїв.

Основні напрямки сучасної наукової класифікації музеїв. Типи, профілі, юридична приналежність музеїв. Музеї історичного профілю. Краєзнавчі музеї. Художні, літературні, музичні музеї. Меморіальні музеї. Музеї природничо-історичного, науково-технічного та екологічного профілів. Музеї-ансамблі та заповідники. Віртуальні музеї. Шкільні музеї та музеї на громадських засадах.

Основні напрямки діяльності музеїв.

Поняття, склад і структура музейних фондів. Первинний облік, інвентаризація та каталогізація музейних пам'яток. Проведення консерваційних та реставраційних робіт в музеях. Збереження музейних фондів. Наукова робота з музейними фондами.

Експозиція та її роль у музейній роботі. Сучасні види експозицій та їхня організація. Наукова підготовка експозицій. Вибір і виготовлення експонатів. Підготовка пояснювальних матеріалів. Остаточний монтаж і відкриття експозицій.

Сутність, завдання і форми культурно-освітньої роботи музеїв. Особливості і форми роботи з музейною аудиторією. Види і особливості освітньо-виховної роботи музеїв. Сутність та особливості проведення музейних екскурсій. Додаткові форми освітньо-виховної роботи музеїв.

Сучасні тенденції розвитку музейної справи.

Основні показники та тенденції відвідуваності музеїв держави. Маркетинг та менеджмент у музейній сфері. Інформаційна діяльність музейних установ.

Комп'ютерні технології у музейній справі. Музейні сайти: структура та особливості.

Перспективи інтеграції українських музеїв у міжнародні музейні організації. Пріоритетні напрями та завдання розбудови національної музейної мережі.

УКРАЇНСЬКЕ АРХІВОЗНАВСТВО

Архівна справа в Україні у XIX–на початку XX ст.

Мережа архівних установ у XIX–на початку XX ст. Тимчасова комісія для розгляду давніх актів при Київському, Волинському та Подільському генерал – губернаторі. Центральний архів давніх актів при Київському університеті св. Володимира. Історичний архів при Харківському університеті. Львівський історичний архів. Губернські вчені архівні комісії та їх внесок у розвиток архівної справи. Архівна справа за доби визвольних змагань. Розробка проекту архівної реформи. Створення державної архівної служби.

Розвиток архівної справи в Україні у XX ст.

Архівне будівництво за радянського часу. Втілення в життя архівної реформи. Одержавлення, централізація та ідеологізація архівної справи. Створення системи державних архівних установ та органів їх управління. Політичні репресії проти архівістів. Архіви України під час Другої світової війни. Часткова евакуація архівів. Загибель та вивезення архівних зібрань з України до нацистської Німеччини. Архіви української еміграції та їхня доля. Відновлення діяльності архівних установ у післявоєнний період. Зміцнення матеріально-технічної бази. Участь у роботі Міжнародної ради архівів.

Архівна справа у незалежній Україні.

Реорганізація органів управління архівною справою. Прийняття Закону «Про Національний архівний фонд і архівні установи» (1993). Створення Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (1994). Передача до державних архівів документів архівного фонду Компартії України. Розсекречення архівів радянських спецслужб. Запровадження новітніх архівних технологій. Активізація міжнародного співробітництва.

Архівна система України та мережа архівних установ.

Національний архів фонд України та його складові. Форми власності на документи Національного архівного фонду України та проблема збереження історико-документальної спадщини. Мережа архівних установ. Архівні підрозділи установ, підприємств та організацій. Міські, районні і трудові архіви та їх особливості. Державні обласні архіви. Центральні державні та галузеві архіви України. Архівні зібрання установ Національної Академії наук України, музеїв, заповідників і бібліотек. Приватні архіви. Зарубіжна архівна Україніка.

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

Розвиток історичного краєзнавства в Україні та на Чернігівщині.

Народне краєзнавство додержавних часів. Народні краєзнавці. Розвиток історичного краєзнавства за часів Київської Русі. Життєва необхідність вивчення краю. Історія краю в билинах, легендах, літописах, агіографічній та паломницькій літературі.

Поширення знань про край в XVI–XVIII ст. Зміцнення ідеї причетності до українського народу жителів різних регіонів України за часів Визвольної війни.

Створення української державності. Державні, монастирські та місцеві літописи. Густинський літопис. Козацькі літописи. Літопис Самовидця. Первістки краєзнавчих студій на Чернігівщині. Лазар Баранович, Дмитро Туптало, І. Галятовський. Краєзнавче значення статистично-топографічних описів. Перша краєзнавча праця з історії Чернігівщини О. Шафонського «Черниговского наместничества топографическое описание».

Розвиток краєзнавства в ХІХ ст. Створення та діяльність історико-архівних установ та наукових товариств. Архівні губернські комісії. Періодична преса та історичне краєзнавство. Краєзнавча діяльність на Чернігівщині П. Куліша, О. Рігельмана, М. Білозерського, О. Шишацького-Ілліча, О. Лазаревського, Філарета Гумілевського, В. Антоновича, В. Модзалевського, О. Русова. Утворення музеїв на Україні та Чернігівщині.

Краєзнавство України в період Української революції (1917–1921 рр.). Піднесення краєзнавчого руху, як прояв зростання суспільно-політичної активності людей. Всеукраїнський археологічний комітет (1921–1933 рр.). Перша Всеукраїнська конференція краєзнавчих товариств. Створення центрального бюро краєзнавства. Діяльність Українського комітету краєзнавства в добу українізації.

Краєзнавчий рух на Чернігівщині. Чернігівський інститут краєзнавства. В. Дубровський, В. Шугаєвський, Б. Пилипенко, Ю. Виноградський та інші. Згорання краєзнавчої роботи з середини 30-х років. Шельмування краєзнавців як націоналістів і сепаратистів. Справа СВУ. Розгром товариств і об'єднань.

Поновлення краєзнавчої роботи в період і після німецько-радянської війни. Негативні тенденції у пам'ятко-охоронній роботі в другій половині 40-х першій половині 60-х рр. ХХ ст. Негативні тенденції в українському музеєзнавстві (кінець 50-х–початок 60-х рр. ХХ ст.).

Розвиток краєзнавства в 60–70-ті рр. Створення Українського Товариства охорони пам'яток історії та культури та його місцевих відділень. Включення краєзнавчих матеріалів до шкільних та вузівських програм. Піднесення краєзнавства, пов'язане із збиранням матеріалів та написанням нарисів «Історія міст та сіл Української РСР».

Історичне краєзнавство в умовах перебудови. Посилення інтересу до минулого. Розкриття архівів. Стирання білих плям в історії краю. Розширення краєзнавчих видань. Створення «Зводу пам'яток історії та культури». Видання історико-краєзнавчих праць.

Проблема застосування пам'ятко-охоронного законодавства в Україні. Проблема повернення національної спадщини. Закон України про культурну спадщину.

Джерела історичного краєзнавства. Писемні пам'ятки як джерело історії краю. Рукописи і книги. Писемна спадщина минулого, її значення у вивченні історії краю. Пошук стародавніх рукописів, прийоми їх застосування. Початок книгодрукування на Україні. Стародрук як пам'ятка історії та історичне джерело. Діяльність Новгород-Сіверської та Чернігівської друкарень. «Руно орошенное», «Скарбница потребная». Історико-краєзнавча бібліографія.

Періодична преса. Зародження преси в краї. Преса в Австро-Угорщині та Росії. Офіційні видання. «Губернские ведомости» та інші місцеві видання. Преса Чернігівщини, як джерело до вивчення минулого. Особливості періодичної преси

за радянського часу. Центральні та місцеві газети і журнали. Сховища газет і журналів. Довідково-бібліографічні видання. Історико-краєзнавчі часописи.

Матеріали архівів. Архівна справа. Архівні установи до революції. Декрет про реорганізацію архівної справи 1 червня 1918 р. Створення єдиного державного фонду. Центральні й місцеві архівні установи. Поточні архіви підприємств, установ, організацій. Відомості про історію краю в Центральних, обласних, районних, міських і поточних архівах. Закон України «Про Національний архівний фонд і архівні установи».

Документальні матеріали та їх використання при вивченні історії краю (метричні книги, описи єпархій, матеріали в фондах Синоду і т.д.).

Речові пам'ятки та їх значення для вивчення стародавньої історії краю. Археологічна карта краю. Основна література з археології краю.

Державна охорона археологічних пам'яток. Археологічна розвідка, її методи і прийоми. Збирання та описування археологічного матеріалу. Створення археологічних музеїв, їх використання для поширення історичних знань серед населення.

Пам'ятки архітектури. Житло, забудова сіл, міст. Зміна забудови за радянської влади. Культові споруди.

Етнографічні пам'ятки. Література з етнографії краю. Село як об'єкт етнографічних досліджень. Фіксація змін у побуті населення, їх збирання та описування.

Усні джерела історичного краєзнавства. Топонімічні пам'ятки. Вивчення походження назв поселень, річок, околиць. Встановлення місць визначних подій, пов'язаних з історією українського козацтва, життям і творчістю видатних діячів науки, техніки, культури, мистецтва. Основні принципи і методи топоніміки. Негативні наслідки масових перейменувань назв у 20–60-ті рр. ХХ ст. Довідкові посібники.

Ономастика. Відображення в прізвищах рис характеру, виробничої діяльності людей. Регіональні особливості прізвищ.

Пам'ятки усної народної творчості. Методика проведення бесід; запис фольклорних матеріалів. Застосування технічних засобів. Створення рукописних і друкованих збірок пісень, прислів'їв, приказок, повір'їв, прикмет.

Основні напрями історико-краєзнавчих досліджень. Історія поселень, міграцій. Населений пункт як об'єкт історико-краєзнавчих досліджень. Фахове вивчення історії населених пунктів. Міграційні процеси та їх вплив на розвиток міст і сіл України. Містознавство. Напрями дослідження міст. Проблема типологізації міст. Демографія в історико-краєзнавчих дослідженнях. Система демографічних знань. Джерела для демографічних досліджень. Соціальна історія краю. Соціальна мобільність. Мікроісторія. Історія буднів. Звичаї, соціонормативна культура. Ментальність як етнопсихологічний феномен. Особливості української ментальності. Церква, як освітньо-культурний осередок краю. Пам'яткознавство. Принципи та критерії визначення пам'яток. Екологічне краєзнавство. Екологічні явища конкретної місцевості. Складові структури екологічного краєзнавства. Генеалогічні дослідження в історичному краєзнавстві. Просопографія. Персоніфікація минулого. Реконструкція просопографічного образу конкретної особи. Створення колективної біографії кількох осіб, об'єднаних спільними чинниками. Опис способу життя і занять представників певних

соціальних станів. Вивчення соціокультурного середовища краю. Джерела просопографічного дослідження.

СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

Предмет та завдання спеціальних історичних дисциплін.

Критерії визначення спеціальних історичних дисциплін, предмет та завдання спеціальних історичних дисциплін. Історіографія проблеми. Система спеціальних історичних дисциплін. Можливості практичного застосування матеріалів спеціальних історичних дисциплін в науково-дослідній та освітній роботі.

Історична хронологія. Історія календаря.

Предмет та завдання історичної хронології. Головні одиниці обчислювання часу (доба, тиждень, місяць, рік). Поняття календаря. Походження календаря. Головні типи календарних циклів та принципи їх побудови (місячний, сонячний, місячно-сонячний). Юліанський та Григоріанський календарі. Календар східних слов'ян до прийняття християнства. Особливості використання Юліанського календаря в Україні (X–XX ст.). Особливості використання Григоріанського календаря в Україні (XVI–XX ст.). Перспективи подальшого розвитку календарної системи.

Державна символіка України.

Концепція державної символіки. Види державних символів, їх поява та розвиток. Регалії та інсигнії влади Київської Русі (стяги та особисті емблеми князів). Козацькі клейноди та знамена. Державні символи УНР. Проекти державного гербу УНР. Тризуб як державний символ. Проблема походження тризуба у вітчизняній історіографії. Сучасний герб України. Проблема походження національних прапорових барв у вітчизняній історіографії. Прапори УНР. Сучасний державний прапор України. Конституція України про державні символи.

ІННОВАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У РОБОТІ ІСТОРИКА

Особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у роботі історика.

Сутність і зміст поняття «інформаційно-комунікаційні технології». Інформаційне суспільство та нові реалії історичних досліджень. Основні сфери використання інформаційно-комунікаційних технологій в історичній науці. Інформаційно-комунікаційна компетентність сучасного історика. Переваги та недоліки використання інформаційно-комунікаційних технологій у роботі історика.

Особливості пошуку історичної інформації у мережі Інтернет.

Стратегія пошуку наукової інформації у мережі Інтернет. Особливості ефективного пошуку історичної інформації у мережі Інтернет. Формування пошукового запиту. Основні види Інтернет ресурсів у роботі історика. Медіаграмотність та принципи відбору Інтернет ресурсів у роботі історика.

Основні принципи роботи з електронними бібліотеками та архівами.

Електронні бібліотеки: основні види, принципи функціонування та особливості. Електронні каталоги: переваги та недоліки. Наукові електронні бібліотеки. Типи доступу до контенту. Принципи функціонування електронних

архівів. Колекції оцифрованих джерел. Основні труднощі роботи з електронними бібліотеками та архівами.

ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

Цивілізація Стародавнього Єгипту: соціально-економічний, політичний та культурний розвиток.

Джерела з історії Стародавнього Єгипту. Археологічні відкриття. Поняття «Східна деспотія». Сучасна періодизація Стародавнього Єгипту. Політична історія Єгипту доби Нового царства. Культурні досягнення. Причини занепаду. Перське завоювання VI ст. до н.е.).

ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ ТА РИМУ

Давньогрецька цивілізація

Періодизація історії Стародавньої Греції. «Гомерівське питання» в історії Стародавньої Греції. Особливості полісної системи. Велика грецька колонізація: причини та напрямки. Греко-перські війни. Завоювання Александра Македонського. Особливості розвитку давньогрецької культури. Найвідоміші представники давньогрецької науки.

Давньоримська цивілізація

Періодизація історії Стародавнього Риму. Заснування м. Рим. Зростання території Римської держави. Диктатура Юлія Цезаря. Принципат Августа. Імперський період в історії Стародавнього Риму. Правління Костянтина. Причини падіння Західної Римської імперії.

ІСТОРІЯ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Візантійська імперія: політичний розвиток та роль в історії держав Центрально-Східної Європи за доби середньовіччя.

Періодизація візантійської історії. Коротка характеристика основних етапів: ранньовізантійська доба (324–610); боротьба за існування і відродження Візантійської держави (610–711); період іконоборчої кризи (711–843); період розквіту Візантійської імперії (843–1025); врядування столичної чиновницької аристократії (1025–1081) та військової аристократії (1081–1204); Латинське панування, реставрація Візантійської імперії (1204–1282); роки депресії й загибель Візантії (1282–1453).

Візантійське домінування на Балканах. Запозичення балканськими народами візантійської моделі політичного й соціально-економічного розвитку. Християнізація слов'ян як спроба поширення політичного впливу.

Народно-визвольні змагання балканських народів протягом XIV–XVII ст.

Причини народно-визвольного руху на Балканах, його форми, рушійні сили. Перші повстання болгар. Активізація визвольної боротьби балканської людності під час хрестового походу 1443-1444 рр. та його значення. Витоки, напрями й соціальна база гайдучького руху. Народно-визвольні повстання балканських народів у контексті війн європейських держав проти Османської імперії. Священна Ліга. Велика турецька війна 1683-1699 рр. Велике переселення сербів на чолі з

патріархом Арсенієм на землі Австрійської монархії 1690 р. Карловицький договір 1699 р., його значення для Центрально-Східної Європи.

ІСТОРІЯ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ XVII–XVIII СТ.

Державна і національна політика в імперії Габсбургів у середині XVII–XVIII ст.

Наслідки Тридцятирічної війни (1618–1648 рр.), Вестфальський мир (1648 р.)
Перемоги австрійських військ над османами, Карловицький мир (1699 р.).
Національно-визвольне повстання угорського народу 1703 – 1711 рр. під проводом Ференца II Ракоці, його наслідки. Прагматична санкція 1713 р. Розквіт австрійського абсолютизму. Реформи імператриці Марії Терезії (1740–1780 рр.) та імператора Йосипа II (1780–1790 рр.). Австрія у Семирічній війні 1756–1763 рр. Наслідки політики «освіченого абсолютизму» для формування сучасних націй в центральноевропейському регіоні. Адміністративна реформа 1782 р. та етнополітичні процеси 1780–1790-х рр. Рух «будителів» у чеських землях, поява чеських просвітницьких та наукових товариств. Словацький національний рух 1780-х рр., становлення словацької літературної мови. Брабантська революція (1789–1790 рр.) в Австрійських Нідерландах.

Річ Посполита середини XVII–XVIII ст.: від політичного розквіту до занепаду.

Наслідки війн між московським царством і Річчю Посполитою (1609–1618 рр., 1632–1634 рр., 1654–1667 рр.), Андрусівське перемир'я 1667 р.

Політичний проєкт перетворення конфедерації Польського Королівства та Великого князівства Литовського на Республіку Трьох Націй за участі Великого князівства Руського.

Наслідки для Речі Посполитої Національно-визвольної війни під керівництвом Богдана Хмельницького.

Зародження політичної кризи в Речі Посполитій на порубіжжі XVII–XVIII ст. Спроби реформ в Речі Посполитій 1760-х рр.

Перший поділ Речі Посполитої (1772 р.): наслідки.

Діяльність Чотирирічного сейму 1788–1792 рр. Прийняття Конституції 3 травня 1791 р. як спроба запровадження конституційної монархії. Другий поділ Речі Посполитої. Національно-визвольне повстання під проводом Тадеуша Костюшка 1794 р.

Третій поділ Речі Посполитої (1795 р.): припинення існування її як державного утворення.

ІСТОРІЯ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ XIX СТ.

Національно-визвольні рухи в країнах Центрально-Східної Європи XIX ст.

Польща в XIX ст. Болгарський національно-революційний рух у 50–70-х рр. XIX ст. Балканська війна 1877–1878 рр. і утворення Болгарської національної держави. Суспільно-політичний та економічний розвиток Болгарії після Берлінського трактату. Об'єднання Болгарії. Сербія, Чорногорія, Боснія і Герцеговина напередодні та під час Балканської війни 1877–1878 рр. Сербія після Берлінського трактату. Чорногорія після Берлінського трактату. Боснія та Герцеговина після Берлінського трактату. Македонія після Берлінського трактату.

Румунське питання у політиці великих держав після Кримської війни. Утворення незалежної держави.

ІСТОРІЯ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

Естонія, Латвія, Литва, Польща, Чехословаччина, Угорщина у міжвоєнний період.

Утворення та міжнародне становище незалежних держав Балтії. Причини та наслідки встановлення авторитарних режимів. Формування кордонів Польщі. Криза парламентаризму, державний переворот 1926 р. та режим «санації». Утворення республіки Чехословаччина. Внутрішня і зовнішня політика Т. Масарика та Е. Бенеша. «Судетська проблема». Мюнхенський диктат і «друга республіка». Угорщина у міжвоєнний період. Проблема кордонів. Диктатура М. Горті.

Балканські країни у міжвоєнний період.

Розширення території Румунії. Політична боротьба і утвердження королівської диктатури. Румуно-німецький союз. Прихід до влади БЗНС у Болгарії та політика уряду О. Стамболійського. Перевороти 1923 та 1934 рр. Режим Бориса III. Королівство сербів, хорватів, словенців – Югославія у міжвоєнний період. Національне питання. Державні перевороти 1929 та 1941 рр. Греція та Албанія між двома світовими війнами.

ІСТОРІЯ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ–ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Демократичні революції 1989 р. і становлення незалежних держав.

«Круглий стіл» в лютому 1989 р. в Польщі. Феномен «Солідарності». Кінець 1989 р. – проведення «круглого столу» в Угорщині. «Оксамитова революція» в Чехословаччині – листопад 1989 р. Події в Болгарії. «Кривава революція» в Румунії – грудень 1989 р. Падіння тоталітарного режиму в Албанії. Революційні події в Югославії та розпад країни. «Співоча революція» в Балтійських республіках. Спільні риси революцій – мета, характер, час, рушійні сили.

Країни Центрально-Східної Європи в контексті євроінтеграційних процесів (кінець ХХ–початку ХХІ ст.)

Поява нових держав у регіоні та шлях до демократизації. Адаптація до європейських стандартів та вимог. Економічна інтеграція та розвиток. Залучення іноземних інвестицій та торгівлі, фінансова та технічна допомога з боку Європейського Союзу для розвитку інфраструктури та економіки. Зміна соціокультурних аспектів, на підтримку демократії, прав людини, рівність та культурний обмін між країнами. Виклики і перешкоди.

ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Люди і суспільство країн Західної Європи доби середньовіччя. Епоха Відродження.

Дискусійні питання періодизації історії Середніх віків країн Європи та Америки. Велике переселення народів. Складання основ феодалізму. Становлення

королівської влади. Європа в IX–XI ст. Становлення ранньосередньовічної культури. Особливості феодалізму в країнах Європи. Соціально-економічні, демографічні та суспільні зміни цього періоду. Становлення міст, розвиток ремесла і торгівлі. Роль церкви у військово-колонізаційних рухах Високого Середньовіччя. Особливості розвитку культури в країнах Європи доби високого середньовіччя. Еволюція королівської влади та повноважень станovo-представницьких установ в європейських країнах. Зародження абсолютизму. Розвиток науки доби пізнього середньовіччя, становлення культури раннього Відродження. Культура Відродження. Великі географічні відкриття та становлення капіталізму. Дискусійні питання періодизації історії раннього Нового часу.

Роль Реформації у становленні європейської цивілізації.

Європейські революції та міжнародні конфлікти раннього Нового часу. Особливості політичного та соціально-економічного розвитку Священної Римської імперії. Передумови і причини Реформації. Характер і специфічні риси реформаційних рухів країн Західної і Центральної Європи. Вплив протестантизму на суспільне життя Західної цивілізації. Контрреформація. Події Нідерландської та Англійської революцій, їх внутрішня логіка, етапи державотворення, наслідки та історичне значення. Міжнародні воєнно-політичні конфлікти у Європі XVI–XVII ст., їх вплив на геополітичну ситуацію в Європі.

НОВА ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII–XVIII СТ.)

Велика Французька революція кінця XVIII ст.: зміни в державно-політичному устрої Франції.

Історіографія Великої Французької революції, дискусійні питання. Проблема періодизації. Декларація та Конституції Франції. Державно-правові зміни. Оцінка характеру та значення революційних подій для подальшого розвитку Європи. Вплив на подальший розвиток Європи.

НОВА ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ XIX СТ.

Об'єднання Німеччини у другій половині XIX ст.

Німецькі землі після революції 1848–1849 рр. “Великонімецький” та “малонімецький” шляхи об'єднання Німеччини. Австро-пруське суперництво в об'єднувачих процесах 1848–1850 рр. Міністр-президент Пруссії Отто фон Бісмарк та “Конституційний конфлікт”. Переможні війни Пруссії у 60-х рр. XIX ст. та утворення Північнонімецького союзу. Франко-пруська війна 1870–1871 рр. та проголошення Німецької імперії.

Об'єднання Італії у другій половині XIX ст.

Причини та передумови об'єднання італійських держав. Роль П'ємонт у консолідації патріотичних сил. Війна проти Австрійської імперії 1859 р. Звільнення Ломбардії. Утворення Воєнної Ліги Центральної Італії. Роль Дж. Мадзіні та Дж. Гарібальді в об'єднанні Італії. Похід «Гарібальдійської Тисячі». Звільнення Неаполітанського королівства. Приєднання Венеції 1866 р. Боротьба за Рим. Проголошення єдиної незалежної Італії.

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.

Наслідки Першої світової війни для Європи та світу. Міжнародні відносини в міжвоєнний період

Завершення війни. Комп'єнське перемир'я. Нова розстановка політичних сил у Європі та світі. Програми повоєнного устрою світу. Паризька мирна конференція. Версальський договір. Утворення Ліги Націй. Мирні договори із союзниками Німеччини. Вашингтонська конференція. Головні принципи Версальсько-Вашингтонської системи устрою світу. Зміна політичної карти Європи. Переділ колоніальних володінь. Вплив Версальсько-Вашингтонської системи договорів на розвиток країн. Репараційне питання.

Фактори впливу на міжнародні відносини 20–30-х рр. ХХ ст. Радянський фактор. Формування нових принципів міжнародних відносин. Нормалізація економічних стосунків у Європі. Проблема роззброєння. Міжнародні відносини у 30-х рр. ХХ ст.: складання військово-політичних блоків. Локальні військові конфлікти та зростання напруженості у Європі. Дипломатичні переговори європейських країн в 1930-х рр.

Особливості розвитку США 1918–1945 рр.

Наслідки I світової війни для США. Президентство В. Вільсона та його дипломатична діяльність в Європі. Нова зовнішньополітична стратегія та її реалізація. Особливості політичної системи США. Період президентства республіканців У. Гардінга та К. Куліджа. Повернення до ізоляціонізму у зовнішніх справах: реакція на події в Європі. Складові та прояви «ери процвітання», основа економічної моделі США. Президентство Г. Гувера. Період «великої депресії». «Новий курс» Ф.Д. Рузвельта та нові засади соціальної політики. Відносини з СРСР. Нейтралітет США. Програма ленд-лізу та вступ США у війну. Створення антигітлерівської коаліції. США у роки Другої світової війни. Становище США після II світової війни.

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ–ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Інтеграційні процеси в Європі: етапи розвитку та сучасний стан Європейського Союзу

Вплив Другої світової війни на мобілізацію інтеграційних процесів в Європі. Формування Ради Європи та економічної інтеграції в Європі. Декларація Р. Щумана – Ж. Моне. Перші економічні інтеграційні структури: ЄОВС, ЄЕС, Євроатом. Альтернативна інтеграція Великобританії: створення ЄАВТ. Початок політичної інтеграції: Єдиний європейський Акт. Маастрихтська угода і створення ЄС. Принципи діяльності ЄС. Хвилі розширення ЄС. Конституційний процес. Основні інститути та їх повноваження в управлінні ЄС. Лісабонський договір 2007 р. Проблеми та здобути ЄС: Brexit, міграційна криза та наслідки пандемії. Особливості зовнішньої політики сучасного ЄС. Санкційна політика та допомога ЄС в період повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

Особливості розвитку Німеччини в другій половині ХХ–на початку ХХІ ст.

Німецькі землі післявоєнного періоду. Окупаційний режим та його особливості у східній та західній зонах. Розділення країни: проголошення ФРН та НДР. Особливості суспільно-політичного розвитку НДР. Співробітництво з СРСР. Особливості міжнародного статусу та зовнішньополітичної стратегії НДР.

Проголошення ФРН. Суспільно-політична відбудова та німецьке «економічне диво». Зовнішньополітична стратегія ФРН і вступ ФРН до НАТО. Залучення до європейської економічної інтеграції. «Нова східна політика» В. Бранта. Курс на об'єднання Німеччини. Позиція ФРН. Процес об'єднання країни. Подолання розриву між колишніми західними та східними землями. Сучасний стан економіки країни та перспективи її розвитку. Економіка ФРН у рамках ЄС. Роль та місце ФРН у сучасному світі. Реакція влади ФРН та німецького суспільства на російсько-українську війну.

ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Поява ісламу та Арабський халіфат. Особа Мухаммада ібн Абдаллах (570 – 632 рр.). Зародження ісламу. Боротьба Медини та Мекки. Основні положення ісламу. Коран: структура та зміст. Сунна та хадіси. Основи віровчення ісламу та культові настанови. Поява халіфату, перший розкол в ісламі. Халіфат Умаядів (“праведних халіфів”) – Мекканський період (632–661 рр.). Халіфат Омеядів (661–750 рр.) – Дамаський період. Халіфат Аббасидів (750–1055 рр.) – Багдадський період. Зовнішні завоювання. Ісламізація завойованого населення, процес арабізації. Особливості халіфату як релігійного та політичного об'єднання.

Монгольська імперія. Заснування та завойовницькі походи.

Загальна характеристика території. Населення. Умови життя. Перші протидержавні утворення. Об'єднання монгольських племен Темучином, створення Монгольської імперії. Особистість Чингіс-хана, його оцінка в історіографії. Військово-адміністративний устрій. Організація армії. Велика Яса. Завойовницькі походи монголів. Основні етапи та напрямки завойовницьких походів, причини їх завершення. Значення монгольських завоювань.

НОВА ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ XVII–XVIII СТ.

Колоніальна політика британської Ост-Індської компанії та її наслідки, англо-французьке суперництво в Індії.

Криза імперії у XVII–XVIII ст., національно-релігійні рухи. Проникнення європейських торговельних компаній. Англо-французьке суперництво за Бенгалію. Початок колоніального підкорення Індії англійцями у XVIII ст. Створення колоніального апарату. Методи колоніальної політики, аграрна політика. Трансформація індійського суспільства.

НОВА ІСТОРІЯ АЗІЇ ТА АФРИКИ XIX СТ.

Формування світової колоніальної системи, форми та методи колоніальної експлуатації.

Створення світових колоніальних імперій (британська, російська, французька, німецька). Формування світової колоніальної системи. Колонії та напівколонії. Форми і методи колоніальної експлуатації. Перетворення колоніальних та залежних країн у сфери вкладення іноземного капіталу. Зародження національного капіталізму та національно-визвольних рухів на Сході на початку XX ст.

Європейська колонізація циньського Китаю. Опіумні війни.

Боротьба Великобританії за «відкриття» Китаю. Дипломатичний тиск. Роль опіумної торгівлі. Діяльність Лінь Цзесюя. Перша опіумна війна. Нанкінський договір 1842 р. Наслідки «відкриття» Китаю. Причини і хід англо-франко-китайської війни 1856–1858 рр.). Тяньцзінські договори. Пекінські конвенції 1860 р., початок активного проникнення іноземних колонізаторів у Китай.

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Наслідки Першої світової війни для народів Азії та Африки

Вплив Першої світової війни на становище колоніальних і залежних держав. Зміни в соціальній структурі афро-азіатських країн.

Післявоєнна політика країн метрополій щодо колоніальних і залежних країн. Ліга Націй і мандатна система. Переділ німецьких колоній. Значення рішень Версальсько-Вашингтонської системи для долі афро-азіатських колоній і напівколоній.

Національно-визвольний рух на Сході в 1918–1922 рр. Провідні діячі визвольного руху: М. Кемаль, М.К. Ганді, Дж. Неру, А Сукарно та ін.

Японія в міжвоєнний період: особливості політичного та економічного розвитку.

Наслідки Першої світової війни для Японії. Соціально-політичний розвиток у 20-х рр. ХХ ст. Правління «партійних кабінетів». Закон про загальне виборче право. Зовнішня політика Японії у 1918–1927 рр. Інтереси Японії на Вашингтонській мирній конференції. «Меморандум Танаки».

Вплив на економіку Японії світової економічної кризи 1929–1933 рр. Агресія у Північно-Східному Китаї. Розстановка політичних сил на початку 1930-х рр. Мілітаризація Японії.

Зовнішня політика Японії у 1930-х рр. Відмова від дотримання умов Вашингтонського договору. Підписання «антикомінтернівського пакту» з Німеччиною. Напад на Китай (1937 р.). Радянсько-японські відносини в 1938–1939 рр.

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ–ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Країни Азії після Другої світової війни: особливості деколонізації.

Процес деколонізації після Другої світової війни, його роль у долі азійських народів. Різниця в рівнях розвитку та політичній ситуації. Основні етапи деколонізації. Проблема вибору моделі розвитку в постколоніальний період. Вплив процесів вестернізації та модернізації на країни регіону (тенденції прийняття та відчуження), роль духовних (релігійних і культурних) чинників у формуванні національних ідеологій країн Сходу.

«Холодна війна» і країни Азії: військове, політичне та ідеологічне протистояння. Бандунзька конференція 1955 р. «Рух неприєднання», його роль та еволюція. Економічний обмін розвинутих капіталістичних країн з країнами Азії.

Неоколоніалізм. Крах політики «партнерства». Зміни в соціально-економічному і політичному розвитку регіонів «третього світу» у 70–90-х рр. ХХ ст.

«Нові індустріальні країни» Азії: причини економічного прориву та перспективи розвитку. Місце провідних країн Сходу в процесах глобалізації та регіональної інтеграції. Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС).

Основні етапи деколонізації Африки

Специфіка формування колоній на африканському континенті в XV–XX ст. Французький, британський, бельгійський, португальський варіанти управління колоніями. Фактори, які вплинули на розпад колоніальної системи в Африці. Роль колоніальної спадщини у розвитку африканських країн: позитивні і негативні риси.

Розпад колоніальної системи в Африці (1950–1960 рр.). Деколонізація Центральної та Південної Африки. Незалежність Гани та Гвінеї. 1960 – «рік Африки».

Завершення деколонізації Африки в 1970–1980-х рр. Особливості антиколоніальної боротьби в португальських колоніях (Ангола, Мозамбік, Гвінея-Бісау).

Завершення розпаду колоніальної системи в Південній Африці: Зімбабве (1980 р.), Намібія (1990 р.).

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

СТАРОДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Абашина Н., Козак Д., Синиця Є., Терпиловський Р. Давні слов'яни. Археологія та історія: навчальний посібник. Київ, 2012. 366 с.

Балабушка В. А. Родинно-спадкові традиції Рюриковичів: гілки Ольговичів, Давидовичів, володарів Чернігово-Сіверського князівства. *Наукові записки НаУКМА. Історія і теорія культури*. 2018. Т. 1. С. 46–52.

Бодрухін В. Феодальна роздробленість і еволюція державності (XII–XIII ст.). *Пам'ять століть*. 2000. № 4. С. 26–30.

Брайчевський М.Ю. Біля джерел слов'янської державності (Соціально-економічний розвиток черняхівських племен). Київ, 1964. 355 с.

Брайчевський М.Ю. Літопис Аскольда. Київ, 2001. 130 с.

Бунятян К. П. Давнє населення України: навчальний посібник. Київ, 1999. 228 с.

Відейко М. Ю. Трипільська цивілізація. 2.вид. Київ, 2003. 184 с.

Василенко Г. Велика Скіфія. Київ, 1991. 48 с.

Винокур І., Телегін Д. Археологія України: навч. посібник. Тернопіль, 2008. 498 с.

Гавриленко О.А. Античні держави Північного Причорномор'я: біля витоків вітчизняного права (кінець VII ст. до н. е. – перша половина VI ст. н.е.) Монографія. Харків, 2006.

Головко О.Б. Держава Романовичів і Золота Орда. *Український історичний журнал*. 2004. № 6. С. 3–16.

Горелов М.Є., Моця О.П., Рафальський О.О. Цивілізаційна історія України. (Нариси). Київ, 2006. 632 с.

Грушевський М.С. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя. Київ, 1991. 560 с.

Давня історія України: в 3-х томах. Голова ред. кол. П.П. Толочко. Том : Первісне суспільство / Відповід. ред. В.Н. Станко. Київ, 1997. 560 с.

- Давня історія України: в 3-х томах. Том 2: Скіфо-антична доба / відп. ред. С.Д. Крижицький. Київ, 1998. 496 с.
- Давня історія України: в 3-х томах. Том 3: Слов'яно - руська доба / Ю. С. Асеев [та ін.]; ред. П. П. Толочко. Київ, 2000. 695 с.
- Залізник Л. Первісна історія України. Київ, 1999. 264 с.
- Історія цивілізації. Україна / упоряд. О. Є. Черненко. Том 2. Від Русі до Галицького князівства (900–1256). Харків, 2021. 590 с.
- Коротке зведення писемних джерел про слов'ян (I–поч. II тис. н.е.). *Давня історія України*. Київ, 1995. Кн. 2. С. 198–205.
- Котляр М. Ф. Історія давньоруської державності. Київ, 2002. 234 с.
- Котляр М. Історія України в особах: Давньоруська держава. Київ, 1996. 239 с.
- Крип'якевич І. Історія української культури. Київ, 1994. 656 с.
- Мурзін В. Населення України у передскіфські часи (кіммерійці). *Історія України*. 2000. № 2. С. 3–6.
- “Правда Руська” Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства: навч. посіб. / уклад.: Г.Г.Демиденко, В.М.Єрмолаєв; вступ. сл. В.Я.Тация. 2-ге вид., змін. та допов. Харків, 2017. 392 с.
- Ричка В. М. “Вся королівська рать” (Влада Київської Русі). Київ, 2009. 180 с.
- Ричка В. М. “Київ – Другий Єрусалим”: з історії політичної думки та ідеології середньовічної Русі. Київ, 2005. 243 с.
- Ричка В. М. Лицар Духу: Володимир Великий в історії та пам'яті. Київ : Інститут історії України, 2015. 132 с.
- Ричка В. М. Святий рівноапостольний князь Володимир Святий в історичній пам'яті. НАН України. Інститут історії України. Центр досліджень з історії Київської Русі. Київ, 2012. 208 с.
- Толочко П. Володимир Святий, Ярослав Мудрий. Київ, 1996. 216 с.
- Україна крізь віки : в 15 т. / ред. В. А. Смолій; НАН України, Ін-т археол. України, Ін-т історії України. Т.1. На світанку історії. Київ, 1998. 336 с.
- Україна крізь віки : в 15 т. Т.2.: Античні держави Північного Причорномор'я. / ред. В. А. Смолій; НАН України, Ін-т археол. України, Ін-т історії України. Київ, 1998. 352 с.
- Україна крізь віки: в 15 т. Т.3: Давні слов'яни. Київ, 1998. 333 с.
- Україна крізь віки: в 15 т. Том 4. : Київська Русь / ред. В. А. Смолій; НАН України, Ін-т археол. України, Ін-т історії України. Київ, 1998. 352 с.
- Україна крізь віки: в 15 т. Том 5: Галицько-Волинська Русь / ред. В. А. Смолій. Київ, 1998. 335 с.
- Федака С.Д. Політична історія України-Русі доби трансформації імперії Рюриковичів (XII століття). Ужгород, 2000. 340 с.
- Чугаєва І. К. Чернігівське літописання XI–XIII ст.: історіографічний міф чи історичне джерело? Монографія. Чернігів, 2018. 336 с.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ

- Гринь О.В. Практикум з історії України литовсько-польської доби. Чернігів, 2011. 423с.
- Горобець В. Україна. Люблінська унія та народження нової вітчизни. Київ, 2009. 204 с.
- Історія українського козацтва: Нариси: у 2 т. Київ, 2006. 800 с.; 2007. 724 с.

Історія української культури: у 5 т. Т. 2. Українська культура XIII –першої половини XVII ст. Київ, 2001. 848 с.

Русина О. Україна під татарами і Литвою. Київ, 1998. 320 с.

Уривалкін О. М. Історія України (середина XIII–середина XVII ст.). Київ, 2005. 284 с.

Щербак В. Українське козацтво: формування соціального стану (друга половина XV–середина XVII ст.). Київ, 2006. 300 с.

Яворницький Д. Історія запорозьких козаків: у 3 т. Київ, 1990–1993. Т. 1. 596 с.; Т. 2. 566 с.; Т. 3. 586 с.

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ: Критика, 2009. 584 с.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ДОБИ ГЕТЬМАНЩИНИ

Бойко О.Д. Історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Академія, 2018. 720 с.

Вечерський В. Архітектурна й містобудівна спадщина доби Гетьманщини. Формування, дослідження, охорона. Київ, 2001. 349 с.

Горобець В. Влада та соціум Гетьманату. Дослідження з політичної та соціальної історії ранньомодерної України. Київ, 2009. 270 с.

Горобець В. Політичний устрій козацьких земель другої половини XVII – XVIII століть: Гетьманщина, Запорожжя, Слобожанщина, Правобережна Україна (спроба структурно-функціонального аналізу). Київ, 2000. 96 с.

Грушевський М. Історія України-Руси. В 11 томах. Київ, 1991–1997.

Гуржій О. Українська козацька держава в другій половині XVII –XVIII ст.: кордони, населення, право. Київ, 1996. 223 с.

Гуржій О.І., Чухліб Т.В. Гетьманська Україна. Київ, 1999. 304 с.

Дорошенко Д. Нарис історії України. У 2-х т. Київ, 1992. Т. 2. 349 с.

Історія України: Нове бачення: Навч. посіб. / Під ред. В. А. Смолія; Авт.: В. Ф. Верстюк, О. І. Гуржій, В. М. Даниленко та ін. Київ, 2000.

Історія українського козацтва: Нариси у 2 томах. Київ, 2006. Т. 1. 799 с.

Історія українського козацтва: Нариси у 2 томах. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. Т. 2. 723 с.

Історія української культури. К., 2003. Т. 1–5. К., 2000–2005.

Історія української культури. У 5 томах. Т. 3: Українська культура другої половини XVII–XVIII століть. Київ, 2003. 1246 с.

Український Гетьманат: нариси історії національного державотворення XVII–XVIII ст. у 2 кн. Київ, 2018. Кн. 1, 2.

Смолій В., Степанков В. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). Київ, 2009. 447 с.

Шевчук В. Козацька держава: Етюди до історії українського державотворення. Київ, 1995. 389 с.

Яворницький Д. Історія запорозьких козаків: у 3 т. Київ, 1990-1993. Т. 1; Т. 2; Т. 3.

Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ, 2001. 532 с.

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ, 2005. 582 с.

ІСТОРИЯ УКРАЇНИ ХІХ СТ.

- Алексєєв Ю.М. Історія України: навчальний посібник для вузів. К., 2004. 256 с.
- Бойко О.Д. Історія України: Посібник. К., 2016. 656 с.
- Бокань В.А. Історія культури України: Навч. посібник. К., 2002. 256 с.
- Горелов М.Є., Моця О.П., Рафальський О.О. Цивілізаційна історія України. К., 2005.
- Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ століття. К., 2000. 360 с.
- Гупан Н.М., Пометун О.І. Історія України. К.: Освіта. 2012. 336 с.
- Економічна історія світу і України: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Б.Д.Лановика. Тернопіль, 2004. 456 с.
- Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В.М. Литвин. К., 2013. 1056 с.
- Котова Н. Історія України: навчальний посібник. Харків, 2005. 413с.
- Литвин В. Історія України: підручник / відп. ред. В. Смолій. К., 2013. 991 с.
- Литвин В.М. Історія України (у 3-х томах). К., 2005.
- Михальчук П. А. Історія України. Курс лекцій. Навчальний посібник. Вид. 2-ге, доп. і перероб. Тернопіль, 2003. 272 с.
- Підкова І., Шуст Р. Довідник з історії України. Ч. 1-3. К., 1999.
- Політична історія України. У 6-ти т. К., 2002–2004.
- Політична історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В. І. Танцюри. К., 2001. 488 с.
- Рибалка І.К. Історія України. У 2-х ч. Ч.ІІ. Від початку ХІХ ст. до 1917 р. Харків, 1997. Ч.2.

ІСТОРИЯ УКРАЇНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

- Алексєєв Ю.М. Історія України: навчальний посібник для вузів. К., 2004. 256 с.
- Бойко О.Д. Історія України: Посібник. К., 2016. 656 с.
- Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ століття. К., 2000. 360 с.
- Гупан Н.М., Пометун О.І. Історія України. К., 2012. 336 с.
- Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В.М. Литвин. К., 2013. 1056 с.
- Калініченко В.В., Рибалка І.К., Історія України. Частина ІІІ: 1917–2003 рр.: Підручник для історичних факультетів вищих навчальних закладів. Х., 2004.
- Котова Н. Історія України: навчальний посібник. Харків, 2005. 413с.
- Литвин В. Історія України: підручник / відп. ред. В. Смолій. К., 2013. 991 с.
- Литвин В.М. Історія України (у 3-х томах). К., 2005.
- Михальчук П. А. Історія України. Курс лекцій. Навчальний посібник. Вид. 2-ге, доп. і перероб. Тернопіль, 2003. 272 с.
- Новітня історія України (1900– 000): Підруч. Для іст. спец. вищих навч. зал. / А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусєв, В.М. Литвин. К., 2002. 718 с.
- Підкова І., Шуст Р. Довідник з історії України. Ч. 1-3. К., 1999.
- Політична історія України. У 6-ти т. К., 2002–2004.
- Політична історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В. І. Танцюри. К., 2001. 488 с.
- Україна в ХХ ст.: зб. документів і матеріалів (1900–1939). Упор. А.Г. Слюсаренко, А.О. Буравченков, М.І. Миронець та ін. К., 2000. 448 с.

ІСТОРИЯ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ–ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

В'ятрович В. Війна і міф. Невідома Друга світова. Київ, 2016. URL: <https://cutt.ly/hBaEBHs>

Брехуненко В. та ін. «Братня навала»: Війни Росії проти України ХІІ–ХХІ ст. Київ, 2016.

Друга світова війна в історичній пам'яті України: За матеріалами Українського інституту національної пам'яті / Упоряд. Л. Герасименко, Р. Пилявець. К.; Ніжин, 2010.

Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років. Київ, 1995.

Касьянов Г. Україна 1991–2007: Нариси новітньої історії. Київ, 2008.

Кулик Р., Майоров М. 2014. Початок російсько-української війни. Київ, 2019. URL: <https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/broshura-2014-pochatok-rosiysko-ukrayinskoji-viyny>

Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.). Львів, 2012.

Патриляк І. К. “Перемога або смерть”: український визвольний рух у 1939–1960-х рр. / Центр досліджень визвольного руху. Львів : Часопис, 2012. 512 с.

Патриляк І.К., Боровик М.А. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. К., Ніжин, 2010. URL: <https://cutt.ly/FBaEbZx>

Усна історія українсько-російської війни (2014-2018 роки). Вип. 4. Київ, 2018. URL: <https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/war-2014-2018.pdf>

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Історичне джерелознавство / [Ред. Я.С.Калакури]. Вид. 2-е. Київ, 2017.

Воронов В.І. Джерелознавство історії України. Дніпропетровськ, 2003.

Макарчук С. Джерелознавство історії України. Львів, 2008.

Макарчук С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. Львів, 1999.

Джерелознавство історії України: Довідник / [Під ред. М.А.Варшавчика]. Київ, 1998.

Богдашина О. М. Джерелознавство історії України: питання теорії, методики, історії : [навч.-метод. посіб.]. [3-тє вид., допов. та переробл.]. Харків : Сага, 2010.

Підгаецький В.В. Основи теорії та методології джерелознавства з історії України ХХ ст.: Навчальний посібник для історичних факультетів. Дніпропетровськ, 2001.

УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ

Калакура Я.С. Українська історіографія: курс лекцій. Київ, 2012.

Колесник І. Українська історіографія (ХVІІІ–початок ХХ ст.). Київ, 2000.

Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ, 2013.

Українська історіографія на зламі ХХ–ХХІ ст. Здобутки і проблеми. Львів, 2004.

Удод О., Ясь О. Культурний простір української історіографії у світлі радянської та соціокультурних трансформацій ХХ–ХХІ ст. Київ, 2020.

АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ ТА МЕТОДИКА ПОЛЬОВИХ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Археологія України /За ред. Л.Л. Залізняка. Київ, 2005.

Україна. Хронологія розвитку з давніх часів до пізньої античності. Т. 1. Київ, 2008.

- Україна. Хронологія розвитку. Давні слов'яни. Київська Русь. Т. 2. Київ, 2009.
Давня історія України. Т. 1. Первісне суспільство. Київ, 1997.
Зубар В.М., Ліньова Э.А., Сон Н.А. Античний світ Північного Причорномор'я. Київ, 1999.
Мурзин В.Ю. Происхождение скифов: основные этапы формирования скифского этноса. Киев, 1990.
Неприна В.И., Зализняк Л.Л., Кротова А.А. Памятники каменного века Левобережной Украины. К., 1986.
Енциклопедія Трипільської цивілізації / За ред. Н.Б. Бурдо. Т. 1. Київ, 2004.
Черненко Е.В. Скифские лучники. Киев, 1981.
Чмихов М.Ю., Шилов Ю.О., Корнієнко П.Л. Археологічні дослідження курганів. Київ, 1989.

АРХЕОЛОГІЯ КАМ'ЯНОГО ВІКУ, ДОБИ БРОНЗИ ТА ЗАЛІЗА

- Археологія України / За ред. Л.Л. Залізняка. Київ, 2005.
Україна. Хронологія розвитку з давніх часів до пізньої античності. Т. 1. Київ, 2008.
Україна. Хронологія розвитку. Давні слов'яни. Київська Русь. Т. 2. Київ, 2009.
Давня історія України. Т. 1. Первісне суспільство. Київ, 1997.
Зубар В.М., Ліньова Э.А., Сон Н.А. Античний світ Північного Причорномор'я. Київ, 1999.
Мурзин В.Ю. Происхождение скифов: основные этапы формирования скифского этноса. Киев, 1990.
Неприна В.И., Зализняк Л.Л., Кротова А.А. Памятники каменного века Левобережной Украины. К., 1986.
Енциклопедія Трипільської цивілізації / За ред. Н.Б. Бурдо. Т. 1. Київ, 2004.
Черненко Е.В. Скифские лучники. Киев, 1981.
Чмихов М.Ю., Шилов Ю.О., Корнієнко П.Л. Археологічні дослідження курганів. Київ, 1989.

ЕТНОГРАФІЯ

- Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. Київ: Мистецтво, 1995.
Борисенко В.К. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців. Київ, 2000.
Етнографія України: навч. посібн. / за ред. проф. С.А. Макарчука. Львів, 2004.
Етнокультура в контексті глобалізаційних викликів. Київ, 2014.
Лозко Г. Українське народознавство. Київ, 2021.
Матейко К. Український народний одяг. Київ, 1977.
Наулко В. Культура і побут населення України. Київ, 1993.
Пономарьов А. Українська етнографія. Київ, 1994.
Тиводар М. Етнологія: Навч. посібн. Львів, 2004.
Українська етнологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В. К. Борисенко. Київ, 2007.
Українське народознавство. посіб. / За ред. С.П. Павлюка. Львів, 1994.

МУЗЕЄЗНАВСТВО

- Бабарицька В. та ін. Екскурсознавство і музеєзнавство: навчальний посібник; видання 2-ге, перероб. і доп. Київ, 2012. 444 с.

- Белікова М.В., Зайцева В.М. Основи музеєзнавства: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів; Міністерство освіти і науки, Запорізький національний технічний університет. Запоріжжя, 2015. 179 с.
- Вайдахер Ф. Загальна музеологія / Переклад з німецької Х. Назаркевич, О. Лянґ, В. Лозинського. Львів, 2005.
- Виноградова О.В., Дарчук В.Г. Основи музеєзнавства: навчальний посібник. Львів, 2012. 185 с.
- Довжук І.В. Основи музеєзнавства: навчальний посібник. Луганськ, 2008. 164 с.
- Закон України «Про музеї та музейну справу» (за станом на 21 березня 2000 р.). Київ, 2000. С. 3 – 9.
- Заремба С.З. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність. Київ, 1995. С. 369–419.
- Маньковська Р.В. Музейництво в Україні. Київ, 2000.
- Маньковська Р. В. Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку. *Краєзнавство*. № 3 2013. С. 75–84.
- Музеєзнавство: словник базових термінів / Національний військово-історичний музей України; [уклад.-упоряд. Л. М. Міненко; за заг. ред. Карпова В.В.]. Київ, 2013. 151 с.
- Музейна справа: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / О.І. Сурмач. Львів, 2014. 274 с.
- Музеї України. Довідник / Упор. Б. Ведибіда та ін. Київ, 1999. 129 с.
- Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв. Посібник. Івано-Франківськ, 2005.
- Про музеї та музейну справу: Закон України від 29 червня 1995 р. *Відомості ВР України*. 1995. № 25.
- Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеєзнавство: навчальний посібник. Київ, 2008. С. 27 – 85.
- Салата О.О. Основи музеєзнавства: навчально-методичний посібник. Вінниця, 2015. 164 с.
- Скус О. В. Основи історичного музеєзнавства. Умань, 2011. 96 с.
- Шевченко В. В., Ломачинська І.М. Музеєзнавство: навчальний посібник для дистанційного навчання. Київ, 2007. 288 с.
- Якубовський В.І. Музеєзнавство: підручник. Кам'янець-Подільський, 2010. С. 76–77.

УКРАЇНСЬКЕ АРХІВОЗНАВСТВО

- Архівознавство. Київ, 1998.
- Боряк Т. Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945–2010). Ніжин, 2011.
- Матяш І. Архівознавство: методичні засади та історія розвитку. Київ, 2012.
- Нариси з історії архівної справи в Україні. Київ, 2002.
- Палієнко М. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). Київ, 2008.
- Українська архівна енциклопедія. Київ, 2008.

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

- Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. К., 2003. 516 с.
- Голубко В., Качараба С., Середяк А. Історичне краєзнавство. Навчальний посібник. Львів:, 2005. Ч.І. 130 с.
- Голубко В., Середяк А., Генега Р. Історичне краєзнавство. Напрями та методи історико-краєзнавчих досліджень: курс лекцій. Львів , 2011. 304 с.
- Горбик В.О., Денисенко Г.Г. Проблеми дослідження пам'яток історії та культури в Україні. *Українській історичний журнал*. 2003. № 3; 2004. № 2.
- Дем'янчук Г.С., Дем'янчук Б.Г., Дем'янчук А.Г. Українське краєзнавство: сторінки історії. К., 2006. 296 с.
- Жупанський Я., Круль В. Про об'єкт і предмет вивчення національного краєзнавства. *Краєзнавство*. 1994. № 1 – 2.
- Заремба С. Українське пам'яткознавство. Історія, теорія, сучасність. К., 1995. 446 с.
- Заремба С. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. Історичний нарис. К., 1998. 241 с.
- Історико-культурна спадщина України: проблема дослідження та збереження. К., 1998.
- Історико-культурна спадщина України (XIX–початку ХХ ст.). Збірник документів і матеріалів. К., 1995.
- Макарчук С. А. Історико-етнографічні райони України: навч. посібн. Львів, 2012. 352 с.
- Маркітан Л.П. Інформаційний потенціал кінофотовідеодокументів як історичного джерела. *Український історичний журнал*. 2002. № 5.
- Масенко Л. Українські імена і прізвища. К., 1990. 48 с.
- Музей на рубежі епох: минуле, сьогодні, перспективи. К., 1999.
- Основи краєзнавства. Підручник. Харків, 2016. 276 с.
- Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеєзнавство. Навчальний посібник. К., 2008. 428 с.
- Ткаченко В.В. Історичне краєзнавство: Чернігово-Сіверщина в перше поживтнєве двадцятиріччя: Навчальний посібник. К.: Знання, 2007. 215 с.
- Тронько П.Т. Краєзнавство у відродженні духовності та культури: Досвід. Проблеми. Перспективи. К., 1994. 107 с.
- Тронько П. Т. Історичне краєзнавство: Крок у нове тисячоліття: Досвід. Проблеми. Перспективи. К., 2000. 270 с.
- Українські прислів'я, приказки, загадки / упоряд. К. І. Приходченко. Донецьк, 2003. 287 с.
- Уривалкін О.М. Історичне краєзнавство. Навчальний посібник. К., 2006. 296 с.
- Франко З. Хто ми? Звідки родом. К., 1990. 48 с.
- Янко М.Т. Топонімічний словник України: словник-довідник. К., 1998. 432 с.
- Янко М. Гомін землі. Загадки топоніміки. К., 2000. 127 с.

СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

- Конституція України. Ст. 20., ч. 1 ст. 65, п. 4 ч. 2 ст. 92.
- Белов О.Ф. Історія Державного герба України. До 20-ї річниці незалежності України: Науково-методичний посібник. Київ-Запоріжжя, 2011.
- Бондаренко В.Г. Спеціальні історичні дисципліни. Луцьк, 2015.
- Історична хронологія. Календарні системи світу. Навчальний посібник. Київ, 2004.

Климишин І. Календар і хронологія. Івано-Франківськ, 2002.

Перхрест О.Г. Історична хронологія. Черкаси, 1999; видання 2-е.: Черкаси, 2004; видання 3-тє: Черкаси, 2020.

Поночований М.І. Українська національно-державна символіка: історія, традиції, сучасність. Київ, 2002.

Яременко М. Спеціальні історичні дисципліни. Київ, 2010.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У РОБОТІ ІСТОРИКА

Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях: навчальний посібник. Київ, 2006. 390 с.

Куліков В. О. Пошук історичної інформації в Інтернеті: навчальний посібник для студентів історичних факультетів. Харків, 2007. 91 с.

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

Історія Стародавнього Сходу: навчально-методичний посібник для студентів закладів вищої освіти / Н. О. Рижева, К. В. Горбенко, В.В. Кузовков. Миколаїв, 2019. 247 с. (електронне видання).

Крижанівський О. П. Історія Стародавнього Сходу. Підручник. К., 2009. 592 с.
URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-105.html>. URL:

https://chtyvo.org.ua/authors/Kryzhanivskyi_Oleh/Istoriia_Starodavnoho_Skhodu/

Орлова Т. В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій: навч. посіб. К., 2012. 446 с.

ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ ТА РИМУ

Балух В. О. Історія античної цивілізації: У 3-х т. Чернівці, 2016. Т. 1. Стародавня Греція. 656 с.

Балух В. О. Історія античної цивілізації: У 3-х т. Чернівці, 2016. Т. 2. Стародавній Рим. 848 с.

Балух В. О. Історія античної культури. Чернівці, 2016. 632 с.

Ткаченко В. В. Лекції з розвитку державно-правових відносин у давньогрецькій і давньоримській цивілізаціях: Навчальний посібник. Київ, 2005. 384 с.

ІСТОРІЯ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАННЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Балух В., Коцур В. Історія середніх віків. Т.1. Чернівці, 2010.

Балух В., Коцур В. Історія середніх віків. Т.2. Чернівці, 2011.

Войтович Л.В., Домановський А.М., Козак Н.Б., Лильо І.М., Мельник М.М., Сорочан С.Б., Файда О.В. Історія Візантії. Вступ до візантиністики. Львів, 2011.

Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002.

Зінько О., Калитко С., Кравчук О., Поп І. Нариси історії Чехії. Вінниця, 2017.

Історія південних і західних слов'ян / за ред. В.Ярового. Київ, 2001.

Історія Центрально-Східної Європи / за ред. Л.Зашкільняка. Львів, 2001.

Кріль М. Історія Словаччини. Львів, 2006.

Крижановська О. Історія середніх віків: Вступ до історії західноєвропейського середньовіччя. Київ, 2004.

Острогорський Г. Історія Візантії. Львів, 2002.

Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян: посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів/ упор. В. Яровий. Львів, 2001.

Цьольнер Е. Історія Австрії. Львів, 2001.

Чорній В. Історія Болгарії. Львів, 2007.

ІСТОРІЯ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ XVII – XVIII ст.

Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002. 752 с.

Історія Австрії / Еріх Цьолнер. Львів: Літопис, 2001. 712 с.

Історія південних і західних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.): курс лекцій / В.І. Яровий. Київ, 2001. 628 с.

Історія Речі Посполитої як історія багатьох народів. 1505–1795. Громадяни, їхня держава, суспільство, культура / Аджей Суліма Камінський. Київ, 2011. 263 с.

Коротка історія Угорщини / Ласло Маккаї; Педагогічний інститут імені Дьордя Бешшенеї, Кафедра української та русинської філології. Ніредьгаза, 1997. 222 с.

ІСТОРІЯ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ XIX СТ.

Вандич П. Ціна свободи: Історія Центрально-Східної Європи від середньовіччя до сьогодення. К., 2004.

Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. Львів, 2002.

Зінько О., Калитко С., Кравчук О., Поп І. Нариси історії Чехії. Вінниця, 2017.

Історія південних і західних слов'ян / за ред. В. Ярового. Київ, 2001.

Історія Центрально-Східної Європи / за ред. Л. Зашкільняка. Львів, 2001.

Цьольнер Е. Історія Австрії. Львів, 2001.

Чорній В. Історія Болгарії. Львів, 2007.

ІСТОРІЯ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. К., 2004. 464 с.

Винарчук Т.В. Зовнішньополітичні фактори державотворення українців та інших народів Центрально-Східної Європи (1917–1920 рр.). Наукові праці історичного факультету ЗДУ. Запоріжжя, 2004. Вип.18. С.45– 53.

Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи і Америки 1918–1945 рр.: Підручник для студ. вищ. навч. закл. К., 2003. 412 с.

Дейвіс Н. Європа. Історія. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 1463 с.

Єлавіч Б. Історія Балкан ХХ століття. К., 2004. 600 с.

Історія Центрально-Східної Європи: Посібник за ред. Л. Зашкільняка. Львів, 2001. 660 с.

Ротшильд Д. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами. К., 2001. 496 с.

Рудько С.О. Історія Центрально-Східної Європи (кін. XVIII–поч. ХХІ ст.): Навчально-методичний посібник з курсу. Острог, 2010. 220 с.

Яровий В. Новітня історія центральноєвропейських та балканських країн. ХХ ст.

К., 2005. 816 с.

ІСТОРІЯ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ–ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2002 рр.). Київ, 2004.

Історія південних і західних слов'ян. Підручник. Київ, 1987.

Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / За ред. Л. Зашкільняка. Львів, 2001.

Кріль М. М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець ХХ–початок ХХІ ст.): Навчальний посібник. Київ, 2008.

Пугач Є.П., Страшнюк С.Ю. Історія західних та південних слов'ян ХХ століття. Посібник. Харків, 1998.

Яровий Я. І. Новітня історія Центральноєвропейських та балканських країн. ХХ століття. Київ, 2005.

ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Балух В. Ранньомодерна Європа : підручник. Чернівці, 2016. 704 с.

Балух В., Коцур В. Історія середніх віків: У 2-х т. Т. 1. Раннє Середньовіччя: курс лекцій. Чернівці, 2009. 496 с.

Балух В., Коцур В. Історія середніх віків: У 2-х т. Т. 2. Високе і пізнє Середньовіччя: курс лекцій. Чернівці, 2010. 616 с.

Балух В.О. *Культура ранньомодерної Європи* : підручник для вузів. Харків, 2017.

Войтович Л., Козак Н., Овсінський Ю., Чорний М. *Medium aevum; Середні віки*. Підручник для історичних спеціальностей ВУЗів / За ред. Л. В. Войтовича. – Львів: Тріада Плюс, 2010. 502 с.

Крижановська О., Крижановський О. Історія середніх віків: Вступ до історії західноєвропейського Середньовіччя. Курс лекцій. К., 2006. 368 с.

НОВА ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХVІІ–ХVІІІ СТ.)

Баран З. А., Качараба С. П., Сіромський Р. Б., Чума Б. П. Історія країн Західної Європи та Північної Америки Нового часу (кінець ХV–початок ХІХ ст.): навч. посіб. Київ, 2015. 533 с.

Дейвіс Н. Європа: Історія / Пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. Київ, 2020.

Кузьмін О. С. Нова історія країн Західної Європи та Північної Америки. Житомир, 2011. 455 с.

Нова історія країн Західної Європи й Північної Америки. ХVІ–60-ті роки ХІХ століття підруч. / За ред. Б.М. Гончара. Київ, 2013. 735 с.

НОВА ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ ХІХ СТ.

Акунін О. С. Нова історія країн Західної Європи та Північної Америки (1492–1918). Миколаїв, 2013. 575 с.

Гаген Шульце. Історія Німеччини. Київ, 2010. 274 с.

Гончар Б. М. Німеччини об'єднання 1848–71. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т.* Київ, 2004. Т. 2. 812 с.

Кузьмін О.С. Нова історія країн Західної Європи та Північної Америки. Житомир, 2011. 455 с.

Лангевіше Д. Нація, націоналізм, національна держава в Німеччині і в Європі / Пер. з нім. О. Логвіненка. К., 2008. 240 с.

Срібняк І. Італія / Italia: короткий нарис історії. Навч. посібник для студентів бакалавр. та магістер. програм факультету гуманітарних наук Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія». Київ, 2011. 205 с.

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Газін В.П. Новітня історія країн Європи і Америки 1918–1945 рр.: Підручник для студ. вищ. навч. закл. К., 2003. 472 с.

Іваницька О.П. Новітня історія країн Європи та Америки (1918–1945). Навч. посібник для студентів ВНЗ. К., 2003. 619 с.

Масляк П. О. Країнознавство: Підручник : 2 ге вид., випр. К., 2008. 298 с.

Орлова Т. Історія сучасного світу : навчальний посібник. Київ, 2006. 552 с.

Троян С.С. Світ на зламі епох: основні тенденції розвитку (кінець ХІХ–середина ХХ ст.): Навчальний посібник: У 2-х ч. Харків, 2013. 240 с.

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ–ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Бурдяк В. Політична культура країн Європи в контексті інтеграційних процесів. Чернівці, 2004. 328 с.

Грицяк І.А. Право та інституції Європейського Союзу: навчальний посібник / 2-ге вид., доп. К., 2006. 300 с.

Європейська інтеграція: Навчальний посібник / Кол. авт.; за заг. ред. проф. А. Грицяка та Д. І. Дзвінчука. Івано-Франківськ, 2013. 464 с.

Іваницька О.П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2002). Навчальний посібник. Вінниця, 2003. 560 с.

Кудіна О.Ф. Країни, де говорять німецькою : Навч. посіб. Вінниця, 2002. 344 с.

Кудряченко А. І. Європейська політика Федеративної Республіки Німеччина (1970–1992 рр.). Київ, 1996. 240 с.

Масляк П. О. Країнознавство Підручник: 2 ге вид., випр. К : Знання, 2008. 298 с.

Орлова Т. Історія сучасного світу: навчальний посібник. Київ, 2006. 552 с.

Сіромський Р. Б. Історія Західної Європи та Америки др. пол. ХХ–поч. ХХІ ст.: [практикум для студентів історичного факультету]. Львів, 2008. 294 с.

ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Рубель В.А. Історія середньовічного Сходу. Курс лекцій. К., 2002.

Рубель В.А. Історія середньовічного Сходу: Тематична хрестоматія. К., 2002.

НОВА ІСТОРІЯ АЗІЇ ТА АФРИКИ ХVІІ–ХІХ СТ.

Павленко Ю.В. Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства. К., 1996.

Рубель, В. А. Нова історія Азії та Африки. Постсередньовічний Схід (XVIII–друга половина XIX ст.) : Навч. посіб. для студ. вузів. - К., 2007.
Тойнбі А. Дж. Дослідження історії. К., 1995. Т.1–2.

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ ДРУГОЇ ХХ–ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Буглай Н.М. Новітня історія країн Азії та Африки: навчально-методичний посібник. Миколаїв, 2022. 232 с.

Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918–1999 рр.): Курс лекцій. Львів, 2000. 425 с.

Сергійчук І.М. Китай у нові та новітні часи: Практикум: [Навч. посібн.]. Суми, 2006. 329 с.

Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918–кінець ХХ ст.): Посібн. Для студ. вищ. навч. закладів. Суми, 2002. 288 с.

Стрілюк О.Б. Практикум з новітньої історії країн Азії та Африки (1918–1945 рр.) [Текст]: [навч. посіб.]. Чернігів, 2014. 311 с.

Електронні джерела:

Інститут сходознавства імені А.Ю. Кримського НАН України. URL: <https://www.oriental-studies.org.ua/uk/home/>

Електронна наукова бібліотека Державної установи «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України». URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/>

Науковий журнал «Проблеми всесвітньої історії». URL: <https://ivinas.gov.ua/publikatsiji/naukovyi-zhurnal-problemy-vsesvitnoi-istorii.html>